

NĚKOLIK POUČENÍ Z TAIWANSKÉHO ÚZEMNÍHO ROZVOJE

LEARNING FROM TAIWANESE TERRITORIAL DEVELOPMENT

Pavel, Holubec¹

Abstract

Taiwan is in many ways a laboratory of contemporary phase of globalization. After introducing its complex history, we will focus on the role of state in its changing development path. Because Taiwanese miracle rests on flexibility, we will trace it in society, territory, economy and state. In the end we will generalize on several lessons to be learned from Taiwanese experience.

Keywords

Taiwan, territory, state, flexibility, growth, development, zone, social change.

1 ÚVOD DO TAIWANSKÝCH REALIÍ

Taiwan se ekonomicky řadí mezi 4 „Asijské tygry“ a z geopolitického hlediska se nachází v poměrně citlivé části světa. Čínskou Republiku na Taiwanu lze totiž považovat za indikátor vztahů Číny k Západu, resp. k USA, ale i vztahu Číny k sobě samé. Ekonomika a geopolitika je s Taiwanem spojena od samého počátku jeho historie, stejně jako odpor ale i postupné přizpůsobení se místních obyvatel vůči cizím praktikám a vládám.

1.1 Taiwan do roku 1895

Přestože byl ostrov osídlen již od prehistorických dob, jeho historie [1] se začala psát teprve roku 1624, kdy si na ostrůvku poblíž dnešního Tainanu postavila Nizozemská Východoindická společnost pevnost Zeelandia. Území tak bylo zapojeno do právě se formujícího moderního světového systému, neboť jeho rozvoj byl hned od tohoto počátku spojen s mezinárodním obchodem (Holanďané Taiwan využili jako základnu pro obchod s Čínou a Japonskem; stejně tak Španělé, kteří krátce ovládali okolí dnešní Tchaj-peje) a s produkcí pro světový trh (např. jelení kůže). Díky Holandským pobídkám též začali ostrov osídlovat Čínští zemědělci, platící desátkem z produkce a Holanďané rozvíjeli též komerční velkoprodukcí cukru a rýže s pomocí dělníků, dovezených z nedalekého Čínského Fu-ťien.

Netrvalo to však dlouho a již roku 1662 se Taiwan plně zapojil i do historie Číny, neboť ostrov obsadil Mingský generál Koxinga a založil zde, na podporu svého boje proti vzestupující dynastii Čching, Království Tungning. Ani to však nemělo dlouhého trvání, protože třetí Čchingský císař Kchang-si postupně a zdařile upevňoval svojí moc, takže roku 1683 Čchingská armáda dobila i Taiwan a připojila ho k Číně jako součást provincie Fu-ťien. Čínská populace na Taiwanu, i během tohoto 20-tiletého období opět výrazně vzrostla: po příchodu velkého počtu vojáků a jejich rodin totiž následovalo i několik přistěhovaleckých vln (včetně asi tisícovky perzekvovaných Mingských intelektuálů) z blízkých Čínských provincií, které byly i nadále sužovány důsledky boje o moc. Jestliže „na počátku historie“ Taiwan obývalo cca 100 000 místních Taiwanců a pár tisíc Čínských obchodníků, 60 let na to už bylo Číňanů zhruba stejně.

Čchingská imperiální vláda měla pramalý zájem na rozvoji ostrova, odstranit poslední významnou baštu Mingského odporu jí stačilo. Její politika spočívala v omezování migrace z pevniny, omezování šíření Číňanů do hor, obývaných Taiwanci (velehory pokrývají celý východ ostrova), a v odlišném zdanění Taiwanců a přistěhovaných Číňanů. I když bylo cílem této politiky omezení populačního růstu a prevence konfliktů, během dalších dvou století vzrostla Čínská populace na 2,3 milionu, zatímco populace domorodých Taiwanců se zvětšila na cca 200 tisíc (rok 1894). Za vlády dynastie Čching došlo na Taiwanu k více než stovce povstání, vzpour a nepokojů, až z toho vzniklo přísloví: „každé tři roky povstání, každý pátý vzpoura“. Teprve koncem 19. století, při vědomí jeho strategické polohy, začala mít centrální vláda na rozvoji Taiwanu zájem. Roku 1885 se tak Taiwan stal

¹ Pavel Holubec, Ing., ČVUT v Praze, fakulta stavební, Katedra Urbanismu a územního plánování, Thákurova 7, 166 29 Praha 6, pavelholubec@centrum.cz

dvacátou čínskou provincií, hlavní město bylo přesunuto z Tainanu do Tchaj-peje, roku 1887 se začala budovat železnice a o rok později byla založena pošta (jako první v celé Číně).

1.2 Taiwan pod Japonskou nadvládou (1895-1945)

Geopolitika zasáhla Taiwan koncem 19. století znovu. Imperiální Japonská expanze na jih a hladké vítězství v První čínsko-japonské válce vedlo nejen k postoupení Taiwanu a ostrůvků Penghu roku 1895 Japonsku, ale, ve svých důsledcích, vedlo též k sérii revolucí a politických změn v samotné Číně, jež tímto poprvé za víc než 2000 let ztratila regionální dominanci a o to usilovněji probíhaly snahy o reformy a modernizaci země. Roku 1912 tak byla vyhlášena Čínská Republika a Sunjatsen zvolen jejím prozatímním prezidentem (v Čínské republice na Taiwanu je uznáván jako „otec národa“ a v Čínské lidové republice je ctěn jako „posel revoluce“). Zatímco pevninská Čína prošla dlouhým obdobím nestability (1915-50), v němž se prolínal boj politický (jehož výsledkem byl vzestup nacionalistického Kuomintangu a později Komunistické strany Číny) i vojenský (po boji mezi provinčními vojenskými klikami (1915-28) následovala občanská válka (1927-50), které využilo Japonsko k invazi do Mandžuska (1931) a k zahájení Druhé čínsko-japonské války (1937-45)), Taiwan byl, po zlomení počátečního ozbrojeného i lidového odporu, rozvíjen jako Japonská první a ukázková kolonie. Taiwanské hospodářství i společnost tak začalo být cíleně modernizováno a industrializováno shora.

Zavedení povinného (i když až do roku 1941 segregovaného) vzdělání bylo nejen nástrojem modernizace ale též integrace do Japonské společnosti. V politice „cukru a biče“, doprovázející rozvoj infrastruktury, průmyslu a ekonomiky pro potřeby Japonska, došlo po dvaceti letech (díky vývoji v Japonsku) k určitému uvolnění, takže i guvernér Taiwanu přestal být vybírán z vojenských kruhů. Roku 1935 došlo i k dílčí decentralizaci moci (která se do té doby cele soustředila v rukou guvernéra), neboť jako demokratizační prvek byla, v odpověď na tlak veřejnosti, zavedena místní samospráva. S militarizací Japonska se však vrátili do úřadu vojenští guvernéři, hospodářství bylo přeorientováno na válečné potřeby a snahy o japanizaci Taiwanu se zintenzivnily.

Během Japonského období byl položen základ současné železniční infrastruktury (byly propojena všechna centra osídlení na severu a západě ostrova), rozvinut cukrovarnický průmysl a zahájena plánovitá přestavba a výstavba měst, počínajíc Tchaj-pejí a Taichungem (1901), Tainanem (1905) a v roce 1917 už probíhaly programy přestavby a rozvoje ve většině měst, přičemž mnohé z těchto plánů jsou používány dodnes. Postupně byla zahájena řada opatření pro zlepšení zdraví populace (systém veřejných klinik, splašková i dešťová kanalizace, či založení Výzkumného centra tropické medicíny), takže nemoci jako malárie či tuberkulóza byly vymýceny. Za účelem elektrifikace a rozvoje průmyslu byla postavena velká přehrada s hydroelektrárnou (dnešní Sun Moon Lake) a ve 30. letech byl zahájen i výraznější rozvoj průmyslových odvětví (do té doby převládalo zemědělství: produkce cukru a rýže). V roce 1936 bylo vybudováno letiště Tchaj-pej–Songshan a zprovozněno letecké spojení s Japonskem.

Zatímco územní dopady Japonské vlády jsou na Taiwanu dodnes vcelku dobře patrné, v sociální a kulturní oblasti jsou minimální. Po roce 1915, kdy ozbrojený odpor proti Japonské kolonizaci prakticky ustal, totiž (i v reakci na oficiální japanizaci) začala vznikat nejrůznější sociální, politická či kulturní hnutí, která reflektovala dění v Číně i na Západě a dále tyto podněty rozvíjela. Probudil se tak i zájem o domorodé jazyky a kulturu a literáti i umělci začali cíleně hledat a tvořit opravdovou Taiwanskou kulturu, tj. takovou, která není založena ani na Čínských či Japonských vzorech, nýbrž na místních zdrojích a na reflexi a syntéze světového dění. Nejprve ze začala rozvíjet literatura a Západem inspirované moderní umění, později, pod vlivem Japonské kinematografie, film a díky němu i populární hudba.

1.3 Taiwan po roce 1945

Součástí ukončení 2. světové války (1945) bylo předání Taiwanu Čínské Republice pod vedením Kuomintangu (KMT) s generalisimem Čankajškem v čele. Nacionalisté, jejichž armáda nesla hlavní tíhu boje proti Japonské okupaci Číny, postupně ztráceli lidovou podporu a poté, co se roku 1947 s novou intenzitou rozhořela Čínská občanská válka, na bojišti podlehl Komunistům. Vláda Čínské republiky byla proto roku 1949 evakuována na Taiwan, společně s asi 2 miliony lidí (převážně vojáků, členů vládnoucího KMT a intelektuálních a ekonomických elit) a také se zlatými a dolarovými rezervami republiky. Mezitím se však provinční vláda Kuomintangu na Taiwanu, prostoupená korupcí

a opírající se o nedisciplinovanou vojenskou policii, stihla mezi obyvateli, trpícími poválečnou ekonomickou krizí a důsledky de-japanizace, prakticky zdiskreditovat. Napětí ve společnosti nadále zvyšovalo pnutí mezi místními a nově přistěhovanými obyvateli, což začátkem roku 1947 vyústilo v rozsáhlé protivládní povstání, označované jako „228 Incident“ (dle 28. února), které bylo vládnoucí KMT krvavě potlačeno (uvádí se 10 až 30 tisíc mrtvých) a vyústilo v tzv. „Bílý teror“, během něhož byla, po dobu výjimečného stavu (1949-1987) pronásledována veškerá skutečná i domnělá opozice proti jediné vládnoucí straně a potlačována veřejná diskuse (na 140 000 lidí bylo uvězněno a 3-4 tisíce popraveno). Jako „špióni komunistů“ tak byli, kromě řady přistěhovalců z pevninské Číny, zlikvidováni i členové Taiwanské intelektuální a kulturní elity, kterých se KMT obával.

Ačkoli republika měla demokratickou ústavu, Čankajšek byl Národním shromážděním, díky výjimečnému stavu a „Dočasným opatření, platným po dobu komunistické vzpoury“ (které byly schváleny roku 1948, uprostřed občanské války, a zrušeny teprve roku 1991), zvolen 5x prezidentem, kterým tak zůstal až do své smrti (1975). Po celou dobu se KMT připravoval na znovudobytí pevninské Číny, případně na obranu před případným Čínským pokusem o obsazení Taiwanu, občanská válka totiž nikdy nebyla oficiálně ukončena a vyústila mj. v nevyjasněný politický status Taiwanu. Ve vojenské rovině však byly válečné operace ukončeny roku 1950, kdy se USA, v důsledku Korejské války, zavázaly Taiwan před Čínskou lidovou republikou (ČLR) bránit. KMT sice ještě dlouhou dobu financoval různé skupiny, bojující proti ČLR a v letech 1954, 1958 a 1995-6 došlo ke třem vojensko-politickým krizím v Taiwanské úžině, leč ČLR a Taiwan jsou od roku 1950 *de facto* dva samostatné státy, i když si stále vzájemně nárokují svá území a většina států světa v 70. letech přestala uznávat Čínskou republiku a ustavila diplomatické vztahy pouze s ČLR.

V 50. letech proběhla pozemková reforma, která zlikvidovala třídu pozemkových vlastníků a díky rozdělení půdy drobným zemědělcům položila základ setrvalému ekonomickému růstu země (v letech 1952-2010 v průměru o 7,4% za rok [2]), který Taiwanu vynesl i přívlastko „Asijský tygr“ (společně s Hongkongem, Singapurem a Jižní Koreou). Naši pozornosti by rozhodně nemělo ujít, že tento růst byl doprovázen poměrně rovnoměrným a spravedlivým rozdělením příjmů (gini koeficient příjmové nerovnosti poklesl z 0.558 v roce 1953 na 0.326 v roce 2000 [2]), a že zároveň došlo k významným zlepšením v oblasti zdravotnictví, vzdělání, kvality života a v posledních dekádách též k podstatnému rozšíření sociálního státu (zatímco v roce 1970 tvořily sociální výdaje 10% veřejných výdajů, v roce 2010 to bylo již 27.5% [2]).

Se změnou politického kurzu v ČLR v 80. letech započalo ekonomické provazování Taiwanu s pevninskou Čínou. Taiwanské firmy začaly skrze Hong-Kong v Číně investovat, přesouvat tam výroby náročné na práci a exportovat tam své výrobky. V roce 2010 tak Taiwan vyvážel do Číny a Hong-Kongu (odkud je mnohé zboží re-exportováno do Číny) 28%, resp. 14% své produkce, zatímco Čína byla zdrojem 14% Taiwanských dovozů [2]. Ačkoli, patrně i vlivem ekonomické integrace, došlo v posledních letech k určitému uvolnění napětí mezi Taiwanem a ČLR, takže třeba v roce 2008 byly zahájeny přímé letecké linky mezi oběma zeměmi, změna ani vyjasnění politického statusu Taiwanu není na pořadu dne a toto téma lze i nadále považovat za jakýsi indikátor vývoje v pevninské Číně.

2 ÚLOHA STÁTU V EKONOMICKÉM A SPOLEČENSKÉM ROZVOJI

Při pohledu do historie vidíme, že centrální vláda „shora“ a většinou i „zdaleka“ hrála v rozvoji Taiwanu rozhodující úlohu. Po většinu své historie tak Taiwan sloužil jako prostředek pro realizaci záměrů, které neměly prakticky nic společného ani s vlastním územím ostrova, ani s jeho obyvateli. Holandská Východoindická společnost Taiwan využila jako základnu pro obchod s Čínou a Japonskem a později jako území, zajišťující produkci pro světový trh. Mingský generál Koxinga ostrov obsadil a hodlal využít jako útočiště a vojenskou základnu pro znovudobytí Číny a svrnutí nastupující dynastie Čching. Čchingové sice Taiwan připojili k Číně, ale nezajímali se o něj až do doby, kdy si uvědomili jeho strategickou polohu. Japonci Taiwan nejprve rozvíjeli jako ukázkovou kolonii, dodávající požadované produkty do Japonska, kterou se později snažili plně zapojit do své válečné mašinérie. Kuomintang s Čankajškem v čele se také, podobně jako kdysi Koxinga, na Taiwan stáhnul jako do útočiště a na základnu pro znovu-sjednocení Číny. Domorodí Taiwanci a později i na ostrově se usadivší Číňané, proti všem těmto vládám nejprve bojovali, ale časem, patrně i díky

marnosti ozbrojeného odporu, se přizpůsobili. A stejně tak dotyčná vláda postupně ustoupila od represí spíše k přesvědčování, kulturnímu a ekonomickému působení a hledání módu koexistence.

Dědictvím této historie je tak určitá dualita sociálních systémů, kterou lze podle mě uchopit jako rozlišení na (cizí) *stát* a (Taiwanskou) *společnost*. Za Taiwanské specifikum považují fakt, že států, které Taiwanské společnosti vládly (a nacházely se vůči ní v nepoměrně silnější pozici), se v historii vystřídal několik. A díky tomu si Taiwanci vyvinuli praktiky, které budou označovat jako *flexibilitu*. A státy, v průběhu historie vládnoucí Taiwanu, se postupně naučily tuto flexibilitu využívat pro své cíle. Leč teprve s demokratizací Taiwanu v závěru 20. století získali i Taiwanci reálnou možnost působit na stát (skrže svobodné volby).

Díky historii svého vzniku si Taiwanský stát nese některé poměrně neobvyklé charakteristiky. Jeho ústava, schválená roku 1946, totiž vychází ze Sunjatsenových „třech principů lidu“, často překládaných jako nacionalismus, demokracie a blaho lidu, a na nich založeném státoprávním uspořádání. K rozdělení na zákonodárný, výkonný a soudní *yuan* totiž Sunjatsen, inspirován Čínskou tradicí, přidal i zkušební a kontrolní *yuan* (které se zabývají státní službou a obdobou Nejvyššího kontrolního úřadu v ČR). Starost státu o blaho lidu Sunjatsen rozdělil do čtyřech základních oblastí: strava, ošacení, bydlení a doprava, ale také plánování toho, jak se má stát o tyto oblasti postarat [1].

2.1 Proměny ve směřování Taiwanské ekonomiky

Teprve na Taiwanu ale mohl KMT Sunjatsenovy ideje, původně zamýšlené pro celou Čínu, uvést v život. A autoritativní, Američany mnohostranně podporovaný stát v tom hrál rozhodující úlohu, neboť s pomocí Čínských elit, mocenské represe a Americké ekonomické pomoci byl schopen přeorganizovat společnost i ekonomiku způsobem vytčeným v sérii 4-letých ekonomicko-rozvojových plánů a s pomocí několika za těmito účely založených rozvojových agentur. Nejprve byla v 50. letech stabilizována měna a ceny, zajištěna soběstačnost v zemědělské produkci (skrže pozemkovou reformu), pomocí politiky substituce dovozů a výstavby infrastruktury podpořen průmysl a široce podpořeno vzdělání. Začátkem 60. let již byl domácí trh saturován, takže KMT začal orientovat ekonomiku na vývoz. Došlo k liberalizaci obchodu a implementaci strategií k přilákání zahraničních investorů, v Kaohsiungu byla například vytvořena první a velice úspěšná exportní zóna na světě, kam díky levné a vzdělané pracovní síle a minimu omezení záhy začaly přesouvat své výroby Americké a Japonské firmy, vyrábějící elektroniku. Přesto však většina Taiwanského průmyslu byla domácí a páteř ekonomiky tvořily, a stále tvoří, malé a střední firmy, založené z rodinných a družstevních úspor, v této době často kombinující zemědělství a lehkou výrobu. Tyto menší firmy se zapojily do světové ekonomiky jako subdodavatelé větších národních i nadnárodních firem, vyvážejících své výrobky převážně do USA a Japonska.

V 70. letech, ve změněném prostředí mezinárodním (USA a další země uznaly v OSN ČLR namísto Čínské republiky) i ekonomickém (ropná krize), KMT opět hledal způsob, jak nadále pokračovat v ekonomickém růstu. Byl tak rozvíjen zpracovatelský průmysl (chemie, petrochemie, ocelářství) a lehký či oděvní průmysl se začal přeorientovávat na výrobky vyšší kvality. Došlo k modernizaci infrastruktury (železnice, letiště, přístavy, telekomunikace) a v 80. letech k intenzivní podpoře investic do technologicky náročné výroby (založen technologický park v Hsinhu), což se zúročilo v úspěchu firem vyrábějících mikroelektroniku, počítačové součásti apod., často jako subdodavatelé pro technologické firmy v Silicon Valley. Zahájena byla též další liberalizace a internacionalizace obchodu a Taiwanské firmy začaly svůj kapitál investovat v zahraničí.

Manuel Castells [3] dokazuje, že právě velké množství menších, ale síťově propojených firem, je hlavním zdrojem flexibility Taiwanské ekonomiky, které je v globalizovaném světě velkou konkurenční výhodou, neboť tato síť je schopná pružně reagovat na změny v poptávce i v technologii. Stát ve svých plánech udá směr, nastaví pravidla, podpoří perspektivní obory, či vybuduje infrastrukturu (na což má řadu agentur), a síť firem i jednotlivců se již přizpůsobí sama (i zde ale stát využívá řadu nástrojů tak, aby podporoval obory, kde k tomu jsou předpoklady). Castells tak hovoří o „flexibilním kapitalismu pod vedením neflexibilního státu“. Neflexibilnímu, autoritativnímu státu však dala Taiwanská společnost koncem 80. let sbohem a potvrdila tak právě onu pružnost a schopnost přizpůsobení se měnícím se podmínkám nejen v ekonomice, ale i ve vlastní společnosti a politice.

V 90. letech začaly i Taiwanské firmy přesouvat na práci náročné výroby do zahraničí (hlavně do Číny), úbytek takovýchto pracovních míst však vyvážil mohutný nástup informačních a komunikačních technologií, tj. oborů, v nichž měly Taiwanské firmy výbornou pozici. Taiwan je od té doby klíčovým dodavatelem různého počítačového hardwaru. Vláda však podpořila i různé logisticko-dodavatelské aktivity, stavějící na opět modernizované infrastruktuře, a začala rozvíjet hromadnou dopravu (metro a později rychlovlak), či zdravotní a sociální systém (nemocnice, sociální stát).

S nástupem nového tisíciletí ale i s rostoucím významem občanské společnosti, se i Taiwanské ekonomické rozvojové plány začaly stále více přizpůsobovat nejen požadavkům světové ekonomiky (výzkum, software, biotechnologie, zapojení do WTO), ale i společenské poptávce (zdravé životní a obytné prostředí, medicína, turismus, zdravotních pomůcky, úsporné technologie – jejichž zářným příkladem je i nejvyšší „zelená“ budova na světě – Taipei 101). Stát se sice trochu stáhnul z přímých intervencí do ekonomiky (která je dnes velice liberalizovaná a pro podnikatele přitažlivá), ale stále pomocí plánů určuje směřování země a stále více se stará i o životní podmínky obyvatel (zdravotní a sociální systém, zlepšování obytného prostředí, ochrana přírody, ochrana před klimatickými jevy) – což mi přijde i jako přetrvávající dědictví Sunjatsenova odkazu (jeho jméno je ale zřídka zmiňováno).

3 INTENZIVNÍ RŮST V OMEZENÝCH ÚZEMNÍCH HRANICÍCH

Zhruba 3/4 Taiwanu pokrývají strmé hory, z velké části pokryté lesy, pralesy a nevyužitelnou půdou. Veškerý výše popsany rozvoj se tak odehrával na pouhé čtvrtině území Taiwanu. Ten má přitom ve srovnání s ČR zhruba poloviční rozlohu a víc než dvojnásobný počet obyvatel. S hustotou 646 obyv./km² Taiwan patří mezi nejhustěji osídlené země světa. Od padesátých let populace stoupla z 10 mil. obyv. na dnešních 23 mil., leč populační růst se v posledních dvou dekadách zpomalil.

Růst se tedy mohl uskutečnit zejména skrze intenzifikaci využití území a s pomocí přesměrování mezinárodních toků zboží. A skutečně, Taiwan v 50. letech dosáhnul potravinové soběstačnosti a jelikož neoplývá významnějšími surovinovými zdroji, postupně se stal jednou velkou zpracovatelskou zónou, profitující z intenzivního zapojení do světové ekonomiky a využívající různé systémové nerovnováhy (od rozdílů v ceně pracovní síly po geostrategicky významnou polohu v politickém i produkčním systému). Vysoká hustota osídlení, spojená s intenzivní zemědělskou produkcí a krátkými návaznostmi v průmyslové produkci je důležitým faktorem efektivity celého systému, ale zároveň vyžaduje velmi vysoký stupeň společenské organizace, tolerance a zmírňování sociálního napětí. Nízkou a cíleně takto udržovanou míru společenské nerovnosti [2] tak můžeme považovat i za velice důležitý produkční faktor. K disciplinaci obyvatel patrně přispívá též mezinárodně-politická nejistota, která však zároveň otevírá některé cesty ekonomického rozvoje, které vypadají velice paradoxně: politické soupeření s Čínou a hospodářské vazby obou zemí na USA tak nebrání vzájemnému obchodu, u něhož lze na první pohled těžko určit, kdo na něm více vydělává.

Dokonce lze spekulovat, že právě nevyjasněný status Taiwanu a specifická pozice Hongkongu umožnily takové hospodářské provázání Číny s USA, které by bez jejich zprostředkování bylo těžko představitelné. Objem zboží, které Taiwanskou „procesní zónou“ proudí (a na jehož průtoku je postaven i Taiwanský „ekonomický zázrak“), je dán zejména velikostí a poptávkou dvou největších ekonomik světa (Čína v tomto ohledu od 80. let postupně nahrazuje Japonsko, které bylo důležitým obchodním partnerem od 60. let). Všechno ostatní, jako je vlastní zemědělská produkce, kvalita infrastruktury, společenské uspořádání či vztahy s dalšími zeměmi, tak lze v jistém ohledu považovat především za produkční faktory, či vedlejší produkty snahy o udržení výhodné pozice v onom ohromném a neustávajícím proudu zboží. Taiwanský stát se tak jeví jako nepostradatelný kapitán lodi, která v tomto proudu nejen manévruje, ale která se trochu snaží manévrovat i tím proudem (především aby se Taiwanu nevyhýbal). V řadě ohledů lze tak Taiwan přirovnat k Nizozemí, které se v době své největší slávy (17. stol), po ukončení dlouholetého konfliktu (80-tileté války), vmezeřilo do obchodu mezi Evropou a dálným východem – a vlastně tento obchod i pomohlo ustavit (i za pomoci takových vynálezů jako burza a „nadrárodní“ korporace).

4 FLEXIBILITA

Čímž se opět dostáváme k tématu flexibility, přesněji řečeno k otázce, jak se ona výše popsaná přizpůsobení porývům světové ekonomiky a politiky projevují v území? Rozvoj území totiž vyžaduje

dlouhodobé investice: jednou postavené silnice, železnice, hráze či města jen tak někdo nepřesune. Ne že by to nešlo, ale investoři se přinejmenším snaží pokrýt své náklady. Náklady Východoindické společnosti se prý [1] vrátily po 22 letech provozu této obchodní stanice, takže zbylých 16 let své krátké přítomnosti na Taiwanu Holanďané spokojeně vydělávali. Bylo by jistě zajímavé spočítat, jak se kolonizace Taiwanu vyplatila Japonsku: do rozvoje území i pacifikace společnosti tu totiž Japonci investovali nemalé prostředky a úsilí, leč i Taiwan byl značně postižen spojeneckým bombardováním. Ačkoli Holanďané i Japonci jsou i se svými zisky pryč, jejich investice do území, přinejmenším částečně, přetrvaly. A stejně tak spousta lidí, kteří byli na ostrov nalákáni či dovezeni (Číňané z Fu-ťien a Kuang-tungu), tam již zůstali, a s nimi i jejich sociální praktiky, které však prošly, vlivem výše popsaných historických okolností a tlaků, určitým vývojem.

4.1 Společenská flexibilita

Výše jsem označil jako *flexibilitu* sociální praktiky obyvatel, kteří se takto naučili „odpovídat“ na požadavky a praktiky cizí moci (vlády). Myslím, že jednou z těchto praktik je i konstrukce místní Taiwanské identity, která se začala prvně (a v moderním hávu) formovat jako reakce na politiku japanizace – a vcelku přirozeně čerpala z místních, kulturně i jazykově velice bohatých zdrojů. Za to, že se tyto „zdroje“ uchovaly Taiwan mj. vděčí i svým vysokým a nepřístupným horám, kam byli původní obyvatelé ostrova (Austronésané) čínskou populací vytlačeni (a teprve Japonci se je pokoušeli cíleně asimilovat). Nositelů této kultury jsou v současnosti cca 2% populace. 98% většinu tvoří Chanové (většinové čínské etnikum), kteří se dále rozlišují na *Benshengren* a *Waishengren*. *Benshengren* jsou potomky Chanů z Fu-ťien, kteří se během století smísili původními obyvateli Taiwanských plání a je jich dnes 84%. *Waishengren* jsou imigranti z pevninské Číny (a jejich potomci), kteří přišli spolu s KMT koncem 40. let 20. stol. a soustředili se na severu ostrova v Tchaj-peji. Ačkoli již nepřevažují ve vládě, stále tvoří většinu státních úředníků a armádních důstojníků [1].

4.2 Územní flexibilita

Jako *územní flexibilitu* budeme označovat takovou strukturu a využití území, která umožňuje pružně reagovat na podněty a změny podmínek v širším systémovém prostředí. S pomocí teoretického rámce Niklase Luhmanna [4] si nejprve vymezme, co je *systém* a co jeho *prostředí*: *územní systém* tvoří veškeré územně vázané zdroje a subsystémy, propojené *systémem toků* [5]. Jinak řečeno, území není nějaký pevně vymezený kus země, nýbrž zdroje (včetně půdy) a subsystémy (sociální i technické), které jsou provázány v jeden funkční systém (který je provázán s dalšími systémy, tvořícími systémové *prostředí*, jako například společnost, světová ekonomika či systém mezinárodních vztahů). Ačkoli viditelným projevem systémových toků či vztahů je dopravní a technická infrastruktura, systém ustavují toky, které jí proudí, nikoli pouhá existence této infrastruktury.

Taiwanskou územní flexibilitu začal od 60. let 20. stol. záměrně budovat Taiwanský stát. Z pohledu systémové teorie lze říci, že nejprve tento stát zkonsolidoval či stabilizoval místní společenský, ekonomický a územní systém a následně tyto systémy začal cíleně rozvíjet tak, aby byly schopny co nejlépe využít své prostředí k realizaci specifických cílů (zjednodušeně: sjednocení Číny a realizaci Sunjatsenova politického odkazu). Společenský systém (Taiwanskou společnost) považují za flexibilní už na začátku tohoto období. Tlak na ekonomickou flexibilitu můžeme považovat za důsledek vnitřního vývoje ekonomického systému (kapitalistické světo-ekonomiky). Stát se proto zaměřil na podporu územní flexibility, tj. na to, aby mohl místní ekonomický systém pružně využívat dostupné zdroje (zde především lidskou práci) a snadno měnit svoji organizační strukturu. Americkým receptem bylo budování dopravní a technické infrastruktury, umožňující zkrátit vzdálenosti mezi oněmi zdroji a tím také snížit transakční náklady (cenu dopravy, náročnost změn v organizaci). Organizační flexibilita podle Castellse [3] spočívá v síťové organizaci – a to jak v oblasti produkce, tak v organizační struktuře státu. Budování infrastruktury, vedoucí ke zkracování (vzdáleností i časových intervalů), vlastně znamená zvyšování časoprostorové hustoty zdrojů, což ve výsledku podporuje i organizační flexibilitu.

4.3 Ekonomická flexibilita

Budování *ekonomických zón* [6] lze považovat za „vyříznutí“ části svého území ze systému a jeho intenzivní zapojení do globální ekonomiky. *Zóna* (a skrze ní světová ekonomika) tak snáze využívá místní zdroje (levná a kvalifikovaná práce) a místní systém se díky tomu snaží těžit ze zdrojů, které

světová ekonomika produkuje. *Zónu* lze považovat za v mnoha ohledech vydatnější zdroj globálně obchodovatelných peněz (které lze přeměnit na kapitál) a místní zaměstnanosti, než jiné typy napojení na světovou ekonomiku. Teprve akumulace kapitálu však umožňuje aktivní vstup do světové ekonomiky, a díky tomu i využívání zdrojů (např. surovinových, kapitálových, mocenských), které si světová ekonomika přivlastňuje. Taiwanská ekonomická strategie spočívá v nabízení toho, co si světová ekonomika žádá (to je flexibilita) za nižší cenu než jinde (to je konkurenceschopnost).

Ekonomická flexibilita je založena na sociální a územní flexibilitě, konkurenceschopnost je však založena i na využití místních zdrojů: práce je levná i proto, že lidé získávají místní laciné potraviny (které se neobchodují na světovém trhu, do transakcí tedy nevstupují jako proměnná, a místní produkce navíc stabilizuje a zpružňuje sociální systém), produkce je konkurenceschopná i proto, že řada vstupů je produkována místně (z lacino dovezených základních surovin). Úloha státu spočívá v navigaci (tj. v prognostice analyzující, kam se světové systémy ubírají, a i ta je Taiwanu velice flexibilní, což lze vidět v proměnách krátkodobých rozvojových plánů), nastavení místních podmínek (kvalita sociálního a ekonomického prostředí; sem řadím i budování institucí či infrastruktury), podpoře místních systémů (firem a lidí – tam, kde by jinak světově konkurenceschopní nebyli), spravování napojení na další systémy (podmínky zapojení do ekonomického či mezinárodně-politického systému) a v neposlední řadě v zajištění vlastní akceschopnosti, tj. státní moci (a v získání k tomu potřebných zdrojů).

4.4 Státní flexibilita

Manuel Castells [7] rozlišuje dva základní módy produkce: *kapitalismus* (orientovaný na maximalizaci zisku) a *státismus* (orientovaný na maximalizaci moci). Hlavní rozdíl spočívá v tom, k čemu je použit přebytek, zda je reinvestován v ekonomice, anebo přetaven v moc. Castells tvrdí, že kapitalismus lépe zvládnul přechod od industriálního k informačnímu rozvojovému módu (o neúspěšném zvládnutí tohoto přechodu v ruské variantě státismu svědčí kolaps SSSR), přičemž právě *informacionalismus* je dnes zdrojem větších přebytků (ale i společenské a technologické změny) než industrialismus (proto se o ten přechod vůbec Gorbačov, stejně jako Čínští Komunisté, pokoušel).

Rozdílný poměr mezi mírou kapitalismu a státismu v daném společenském uspořádání, se projevuje v odlišné státní formě. Taiwan byl schopen během několika dekád přejít od státismu k informačnímu kapitalismu, což Castells považuje za mimořádný úspěch. Rozvojový stát, jehož prototypem bylo poválečné Japonsko, a kterým se inspiroval jak Taiwan, tak i další „asijské tygři“, sice skvěle posloužil industrializaci těchto zemí a jejich zapojení do světové ekonomiky, stejně jako posloužil ke vstupu do informační společnosti, se totiž, alespoň podle Castellse [3, p.259], postupně stal největší překážkou další spolupráce a společenského rozvoje, který přesahuje úzce ekonomický rámec. Taiwanci se s tímto typem státu začali v 80. letech loučit, leč ani jejich loučení není jednoduché. I jejich stát totiž svojí existenci legitimoval národním projektem. Protože ale jejich vztah k onomu Čínskému národu je poněkud ambivalentní, neměli (na rozdíl od Japonska) takový problém tento projekt postupně opouštět. Jejich stát se totiž stále více legitimoval zajišťováním materiálního blahobytu, takže i tento stát neměl takový problém zapomenout, že ekonomiku začal původně budovat nejen za účelem zajištění vlastní existence, ale i s vidinou sjednocení Číny pod vlastní vlajkou.

K čemu tento proces provazování státu a společnosti směřuje, je myslím nasnadě: ke státu, který skutečně slouží svým občanům a jejich demokraticky vyjádřené vůli. Možnost tuto vůli artikulovaně, a lépe než skrze politické strany, vyjádřit, je podle mě jedna z možností, kterou informační věk pootevírá. Říkám pootevírá, protože zde vstupujeme na technologicky, sociálně i psychologicky nejen neprobádanou, ale nejspíš ještě ani nedotvořenou půdu. Ani Taiwanský stát na ní není připraven a, díky současným globálně-ekonomickým i geopolitickým podmínkám, zřejmě ani ochoten vstoupit.

5 ZABETONOVANÁ KRAJINA A MĚSTO BEZ KONCE?

Úvahy v tomto článku se sice točily okolo území, ale reálně jsme na něj vstoupili pouze velice nesměle. Většinou jsme se pohybovali v rovině sociální, ekonomické a politické. Důvod je ten, že materiální podoba Taiwanského území je *především* výsledkem tohoto působení. I proto působí urbanizovaná krajina Taiwanu na pohled chaoticky: města nemají středy ani náměstí, nekončí, ale spíše se ředí s intenzivně zemědělsky využívanou krajinou, případně prudce přechází ve strmé a

zalesněné hory, kde je pouze někde o trochu jemnější přechod mezi svahy, využívanými pro pěstování ovoce, a neprostupnými džunglemi. Infrastruktura silnic, dálnic, železnic, vodních kanálů a protipovodňových hrází to všechno sice propojuje, ale máte díky ní pocit, že se pohybujete v zabetonované krajině: kde je rovný kus země a není tam rybník či rýžové pole, tam jsou buď budovy, anebo tato, zpravidla betonová, infrastruktura. A všude jsou známky toho, že se buduje dále (další dálnice i dálniční pruhy na estakádách, další kousky moře, které obestaví hráz, aby z nich byly rybochovné rybníky) a že města jsou v neustálém procesu přestavby a že míří do výšky a že do přírodních území, společně s nově vyhlášenými chráněnými územími, přichází i stále více turistů.

Jaká jsou tedy ona poučení? Co si z „Taiwanské zkušenosti“ přivést do Česka?

(1) Svět se mění a my i sociální systémy, v nichž jsme zapojeni, s ním – rozhodně ale nemusíme být těmto změnám vydáni napospas, lze si totiž zvolit způsoby, kterými jsme na různé systémy napojeni, a změny urychlovat či brzdít. Nelpěme příliš na náročně vybudovaných strukturách, zkušenostech či vysněných cílech. Berme je spíš jako orientační body v komplexně provázaném světě.

(2) Stát je pouze jeden z mnoha sociálních systémů, do kterého jsme každý nějak zapojeni. Státy přichází a odchází a taky se mění zevnitř, ať už díky vlastnímu vývoji, anebo díky tlakům zvenčí (zejména díky tlaku systému globální ekonomiky a systému mezinárodních vztahů) i zevnitř (v odpovědi na požadavky obyvatel a různých subsystemů). Pokud toužíme po změně, nezaměřujeme se pouze na stát (ale škrtnout státní či vojenskou moc ze svých úvah úplně, to se rozhodně nevyplácí).

(3) Zdroje, poskytované globální ekonomikou, lze využít teprve tehdy, když dostatečně rozvineme zdroje místní a stabilizujeme místní územní, sociální a ekonomický systém (v souvislosti s klimatickou změnou je třeba přidat i systém ekologické stability).

(4) Určitou inspiraci nacházím v Sunjatsenově pojetí státu, který k moci zákonodárné, výkonné a soudní přidává moc zkušební a kontrolní (které lze přeložit jako požadavek na zákon o státní službě a posílení Nejvyššího kontrolního úřadu). Sunjatsen pamatoval na úlohu státu v oblasti plánování, což považuji za důležitý způsob *nepřímého* směřování společnosti (nastavování střednědobých rámců, od nichž se odvíjí plány dalších aktérů). Takový plán vlastně znamená vytyčení referenčních bodů v nejistém a komplexním světě, bodů, k jejichž dosažení se stát zavázal směřovat (a mějme na paměti, že to nejsou žádné dějinné úběžníky, pouze referenční body, jejichž polohu lze operativně měnit).

Podpořeno z grantu SGS11/104/OHK1/2T/11 „Změny ve struktuře využívání území a související negativní jevy“

Literatura

- [1] *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation, Inc. 2012. Online (2012-06-18): <http://en.wikipedia.org/>
- [2] *Council for Economic Planning and Development, Executive Yuan: Economic Development, R.O.C. (Taiwan)*, Council for Economic Planning and Development, Taipei, R.O.C. (Taiwan), 2011, ISBN 978-986-02-9159-9. Online (2012-04-30): www.cepd.gov.tw/dn.aspx?uid=10835
- [3] CASTELLS, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume III: End of Millenium*. 2nd edition. Wiley-Blackwell. 2010. ISBN 978-1-4051-9688-8.
- [4] LUHMANN, N. *Social Systems*. Stanford University Press. 1995. ISBN 0-8047-2625-6.
- [5] HOLUBEC, P. *On System of Flows and Becoming of a City*. (připraveno k publikaci)
- [6] BACH, J. Modernity and the Urban Imagination in Economic Zones. In: *Theory Culture Society* 28:98. 2011. DOI: 10.1177/0263276411411495.
- [7] CASTELLS, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume I: The Rise of the Network Society*. 2nd edition. Wiley-Blackwell. 2010. ISBN 978-1-4051-9686-4.